

AMNESTIE. Het amnestieprobleem is niet weg te denken uit de geschiedenis van de V.B. in de twintigste eeuw, zowel na de Eerste als na de Tweede Wereldoorlog – ondanks het feit dat in beide gevallen uit menige hoek beweerd werd dat niemand gestraft werd op grond van anti-Vlaamse motieven. De namen van vele gestraften, hun voorgeschiedenis en optreden vóór de oorlog, ja ook de statistische vergelijking tussen Vlaanderen en Wallonië, wijzen evenwel in de tegenovergestelde richting. De beweging tot verzachting van de repressie en de latere amnestie-actie zouden dat

bevestigen.

1. HET WOORDGEBRUIK. De inhoud van de term amnestie, zoals hij door voor- of tegenstanders werd gebruikt, de inhoud die eraan werd gegeven in het eisen of afwijzen van amnestie, was nogal eens sterk uiteenlopend. Bij de begrenzing van de juridische betekenis in de Belgische wetgeving moet het algemene karakter van amnestiemaatregelen de nadruk krijgen. Zij moeten genomen worden door de wetgever (Kamer, Senaat) en ondertekend door de koning met de bedoeling de strafbaarheid van bepaalde feiten of daden, gepleegd in een bepaalde periode (de oorlog) weg te nemen. Een uitgebreide juridische bepaling werd vóór de Tweede Wereldoorlog gegeven door de Vlaamse jurist prof. dr. A. Jonckx, rechtsgeleerde met internationale faam. Jonckx publiceerde de werken: *De Amnestie in het Vredesverdrag van Versailles*, *De Amnestie van Compiègne* en *De verschuldigde Amnestie*. In 1933 omschreef prof. Jonckx het begrip amnestie als volgt: „Amnestie is een strafrechtelijk begrip dat overal de vast omgeschreven betekenis heeft van een volkomen uitwissen van de strafbaarheid der feiten, welke tot de vervolging aanleiding gaven. Een begrip waaraan onafscheidelijk is verbonden het onvoorwaardelijk vervallen van alle opgelegde straffen, voor zover nog niet uitgevoerd, en de volledige teruggave voor de toekomst, van alle aan de getroffene ontnomen rechten en bevoegdheden. Het begrip amnestie houdt aldus in, èn ontheffing van straffen èn rehabilitatie of herstel in eer en rechten. Maar wanneer de amnestie verleend wordt met de ten deze op bijzondere wijze terugwerkende kracht, dit is, met aanwijzing in het verleden van een zeker tijdstip, waartoe het aanvragen van haar rechtsgevolgen wordt teruggebracht, dan geldt daarenboven amnestie als een vernietiging van alle rechtsvorderingen, veroordelingen en andere strafmaatregelen in de meest algemene en ruimste zin van het woord, die op het hoger aangewezen tijdstip gevolgd zijn. Deze amnestie heeft dank zij de terugwerking van de wet, die haar uitvaardigt, van de speciaal bepaalde datum af eveneens tot bijzondere eigenschap, dat daardoor alle met de geamnestieerde feiten verband houdende beslissingen van de rechterlijke of andere machten, welke op of na de aangewezen datum tot stand kwamen, als vernietigd moeten worden geacht. Alle voor de belanghebbende schadelijke gevolgen van deze beslissingen komen van rechtswege te vervallen: aan hen die daardoor last of hinder ondervonden, worden o.a. hun eer, hun rechten, hun goed, hun betrekkingen teruggeschonken, als waren zij in het bezit daarvan nooit gekrenkt geworden”.

Het is duidelijk dat binnen deze omschrijving heel wat fragmentaire maatregelen mogelijk zijn die niet de gevolgen inhouden van zulk een algemene en onvoorwaardelijke amnestie.

Uitgaande van de betekenis van het Griekse woord *amnestia*, „het vergeten”, „het uitwissen van de herinnering aan iets” legde in de campagne inzake de amnestie na de Tweede Wereldoorlog prof. dr. N.M. Wildiers de klemtoon op dit „uitwissingsdoel”, dat in de loop van de geschiedenis door de staatslieden vooropgesteld werd bij het nemen van amnestiemaatregelen. „Een amnestiemaatregel heeft niets te maken met een morele beoordeling van de feiten, waarop hij betrekking heeft. Amnes-

tie is een maatregel die getroffen wordt om de politieke rust te herstellen of een sociale heropbeuring te bewerken, om de herinnering aan bepaalde daden, die vatbaar waren voor bestraffing of reeds het voorwerp van een veroordeling uitmaakten, uit te wissen. ... De geesten tot bedaren brengen, de haat uitdoven, de vrede en de rust laten heersen daar waar twist en geweld de bovenhand hadden, ziedaar het doel dat wordt nagestreefd."

Toen na de Eerste Wereldoorlog het liberale Vlaamse dagblad Het Laatste Nieuws zich onomwonden voor amnestie uitsprak, verdedigde het zich tegen aanvallen hierom met de woorden: „Wij zouden gaarne vernemen, waar het vandaan wordt gehaald dat wij de activisten als ‚grote mannen‘ zouden beschouwen... Tussen amnestie en ‚verheerlijking‘ bestaat immers een merkelijk onderscheid”. (Het Laatste Nieuws, 30 april 1927.)

Amnestie hangt steeds samen met hevige en verwarrende politieke situaties, zoals oorlog en revolutie. Rust en vrede doen weerkeren na roerige tijden, hoe fel de tegenstellingen ook geweest zijn; zich niet blind staren op de personen of groepen die in een conflict betrokken waren, maar zich afvragen wat de toekomst en het algemeen belang eisen, dat was in alle tijden de drijfveer die achter het nemen van amnestiemaatregelen zat.

Na de burgeroorlog te Athene liet de democraat Thrasybulos in 403 na Christus een „nomos amnestias” afkondigen, volgens welke niemand meer wegens vroegere daden vervolgd mocht worden. Dit gebeurde na het bloedige bewind van de dertig tirannen. Toen in 1598 Hendrik IV door het Edict van Nantes een eind maakte aan de bloedige godsdienstoorlog in Frankrijk, werd gestipuleerd dat de herinnering aan het gebeurde uitgewist en begraven moest worden, alsof het nooit geschied was; ieder moet zich beheersen en in vrede leven. De genadeloze gebeurtenissen van de Parijse Commune in 1871 werden ook gevolgd door een algemene amnestie. En in eigen land werd de opbouw van de nieuwe staat na de revolutie van 1830 ook begonnen met een amnestie voor politieke misdrijven, tijdens die revolutie begaan. Zo handelde de staatsmanswijsheid in vroegere tijden geregeld.

MAURITS COPPIETERS en WALTER LUYTEN

2. AMNESTIE NA DE EERSTE WERELDOORLOG. De bestraffing van de collaboratie met de Duitse bezetter in de Eerste Wereldoorlog begon onmiddellijk na de bevrijding van het Belgisch grondgebied en lokte ook vrij spoedig een reactie uit. Terwijl de wettelijke grondslag van de repressie werd aangevochten, kwamen Vlaamsgezinden van diverse partijen steeds meer tot het inzicht, dat deze repressie een anti-Vlaams karakter droeg en dat het activisme van menige idealistische Vlaming kon worden verklaard, zoniet verontschuldigd, door de tekortkomingen van de aanklagende Belgische staat zelf. Zo werden al kort na de oorlog gratiemaatregelen en ook amnestie gevraagd. (Er moet, om zo duidelijk mogelijk te zijn, nog even worden gewezen op het verschil tussen genade en amnestie. Genade kan volgens de grondwet worden verleend door de koning, in feite dus de regering. Zij bestaat erin, „de door de rechter uitgesproken straffen kwijt te schelden of te verminderen”. [J. de Meyer, Staatsrecht, 1971]) De genade heeft een individueel karakter en slaat enkel op de uitvoering van de veroordeling.

A. Jacob in de gevangenis (prentkaart Dr. Jacobcomité).

De beweging voor amnestie na de Eerste Wereldoorlog, die men niet los moet zien van de andere Vlaamse actie, kan in verscheidene perioden worden ingedeeld:

– De toenadering tussen Vlaamsgezinde frontsoldaten en de activisten, de invloed van de politieke processen (A. Borms, L. Dosfel, W. Moens, R. de Guchtenaere, pater Stracke, e.a. - z. aldaar) en de bewustwording die leidt tot de eerste meeting voor amnestie, op 16 januari 1921, en tot de interpellatie Huysmans-Doms twee dagen later. Katholieke en vrijzinnige Vlaamsgezinden werken samen.

– De groeiende Borms-cultus in het Vlaamse land, die wordt aangewakkerd door de in 1923 vrijgekomen activist Antoon Jacob en die, in een tijd van stijgende verbittering om de niet wààr gemaakte beloften van „gelijkheid in rechte en in feite”, leidt tot de sensationele Bormsverkiezing in 1928. Deze verkiezing valt samen met de goedkeuring van de zgn. „uitdovingswet”, die de vrijlating van Borms mogelijk maakt, maar nog geen amnestie betekent.

– De op de Bormsverkiezing volgende parlementaire initiatieven en politieke agitatie, en de groeiende druk van de Vlaams-nationalisten op de andere partijen. De Gentse universiteit wordt vernederlandst en er komen taalwetten. In 1933-'34 ontstaat in patriottische kringen beroering omtrent pogingen om de administratieve zuivering op te lossen. In 1936, het jaar van de Vlaamse Concentratiepolitiek, wordt een wetsontwerp ingediend dat in 1937 tot een wet leidt. Deze wet wordt door vele Vlaamsgezinden als onvoldoende beschouwd, maar in Belgische oud-strijderskringen verwekt zij grote agitatie, zodat de Koning moet ingrijpen. Tenslotte is er in 1938 en 1939 de beroering om de zaak-dr. A. Martens. Bij 't begin van de Tweede Wereldoorlog is het amnestievraagstuk nog niet volledig opgelost.

a) Het begin. De bestraffing, waarvan een overzicht wordt gegeven in de bijdrage Repressie na de Eerste Wereldoorlog, steunde op besluitwetten die door de Belgische regering tijdens de oorlog in Frankrijk waren uitgevaardigd. Activisten, later ook andere voorstanders van amnestie, meenden dat zij tot stand kwamen in omstandigheden die strijdig waren met de Belgische grondwet. Als gevolg van die besluitwetten werden volgens een niet-officiële bron, geciteerd door dr. A.W. Willemsen, 312 straffen uitgesproken, waarbij nog talrijke kleinere veroordelingen moeten worden gevoegd. Veroordeelde activisten werden uitgesloten van een vergoeding voor opgelopen oorlogsschade. Talrijke rijksambtenaren en beambten van provinciale en gemeentebesturen, evenals onderwijzers, werden

door een administratieve maatregel „geëpureerd”. In verband met hen zou men later spreken van de „bestuurlijke amnestie”. En ten slotte waren oudstudenten van de vernederlandste Gentse universiteit een tijdlang uitgesloten van verdere studie aan deze of andere universiteiten.

De politieke processen wierpen een schril licht op de wantoestanden waartegen de Vlaamsgezinden hadden gereageerd. Verscheidene drama's vergrootten de emotie, zoals de dood van een paar activisten in de gevangenis (Jan Hainaut, Maarten Rudelsheim - z. aldaar). In brede kring werd nu ook meer bekend wat er aan het IJzerfront was gebeurd. Dit alles bracht een toenadering tot stand met de Vlaamsgezinde frontsoldaten, die aanvankelijk weigerachtig en afwijzend stonden tegenover de activisten. Ook bij de katholieke Vlaamsgezinden die het activisme hadden afgekeurd en zelfs bestreden, zag men een kentering. Een zelfde evolutie nam men waar bij Vlaamse socialisten en bij een beperkt aantal liberalen. (De liberale partij zou zich het meest hardnekkig tegen amnestie blijven verzetten.)

H.J. Elias, op wiens geschiedenis van de V.B. tussen 1914 en '40 dit overzicht hoofdzakelijk steunt, geeft een aantal gebeurtenissen die typerend zijn voor deze stroming. Zo bracht een collega van H. Borginon in de leiding van de Frontbeweging, Filip de Pillecijn, reeds in december 1918 een verbinding tot stand tussen het Algemeen Katholiek Vlaamsch Studentenverbond (AKVS) en studenten die onder de oorlog een zelfde programma hadden nagestreefd. In de Volksgazet van 4-5 januari 1919 kantte C. Huysmans zich tegen „de uitbuiting der activistische dwaling” waarmee men de V.B. wilde treffen. Later zou Huysmans verscheidene bekend geworden jonge activisten bij de Volksgazet in dienst laten treden. In februari 1919 vormde zich in Brussel een comité dat onrechtvaardig getroffen, vooral ambtenaren, wilde helpen. Dit comité ontstond uit een studiekering waarvan August Vermeylen voorzitter was. Een der meest opmerkelijke aanklachten werd geuit in een reeks open brieven aan de Koning, die in april 1919 onder de schuilnaam Démophile verschenen en waarin de auteur een populair geworden vergelijking maakte tussen de verguisde activisten en de meer radicale en bewonderde Polen en Tsjechen.

Toen in de lente van 1919 een Algemeen Vlaamsch Hoogstudenten Verbond (AVHV) werd opgericht, aanvaardde dit ook studenten die tijdens de oorlog in Gent hadden gestudeerd. De Vlaamsche Vlagge, die met Pasen 1919 opnieuw verscheen, toonde eveneens veel begrip voor de activisten. Grote weerklank kreeg de interpellatie van „de drie Van's” (Van de Perre, Van de Vyvere, Van Cauwelaert) over de behandeling van de Vlamingen in het leger aan het front. Aanleiding tot die interpellatie was in april 1919 het verbod van de Militaire Veiligheid om bepaalde Vlaamse boeken via de post te verzenden: werk van auteurs als Albrecht Rodenbach, Guido Gezelle, Emiel Hullebroeck, Stijn Streuvels, Paul Frédéricq, August Vermeylen... Dit illustreerde de mentaliteit waarmee sommigen de Vlamingen aanvielen.

In het kerstnummer 1919 van De Student pleitte De Pillecijn voor amnestie en kort daarna vroeg het Katholiek Vlaams Hoogstudentenverbond (KVHV) in Leuven de tussenkomst van de paus

om de oud-studenten van Gent te Leuven toe te laten. Ondertussen werd op een buitengewoon congres van socialistische leraren en onderwijzers in april 1919 geprotesteerd tegen het willekeurig optreden inzake de zuivering. En op een in dezelfde maand gehouden congres van de socialistische partij stelde de latere communistische leider Jacquemotte een amnestiemotie voor, die goedgekeurd werd, nadat een amendement van Jules Destrée de „verraders” uitsloot.

Zo steeg de invloed van de stroming. Midden 1920 werden reeds op vele plaatsen amnestiemoties goedgekeurd, niet het minst door afdelingen van het Davidsfonds. Er kwam ook een Bond van Vlaamsche Gebroodroofden en Verongelijken tot stand. In het nationalistische dagblad De Schelde werd op 17 december volledige amnestie gevraagd als een daad van grootmoedigheid of barmhartigheid. Toen de priester Eugeen van de Perre, broer van Alfons, een campagne ondernam om de op 19 december 1920 om gezondheidsredenen vrijgelaten Lodewijk Dosfel gratie te verlenen, bracht hij 36.000 handtekeningen bij elkaar. (Dosfel was tijdens zijn proces verdedigd door een der leiders van de Frontbeweging, Borginon, en door de katholieke minimalistische leider Frans van Cauwelaert.)

Bij de verkiezingen in 1919 kwamen vier Fronters in de Kamer. Zij begonnen een actie waarin de nadruk lag op amnestie voor militairen die in de oorlog fouten hadden begaan. Op 17 februari 1920 had er in de Kamer een interpellatie plaats over „activistische en orangistische drijfverijen” en naar aanleiding daarvan vroeg de socialistische Volksgazet amnestie voor gestrafte soldaten, voor de meeste gevangenen en voor honderden gestraften uit de overheidsdienst. Op 10 juli 1920 verklaarde C. Huysmans op een Guldensporenviering in Gent, waar evenwel zijn Gentse partijgenoten ontbraken, dat de tijd voor amnestie was aangebroken. In oktober 1920 besprak de Katholieke Vlaamsche Kamergroep het probleem voor het eerst. En op 18 januari 1921 hielden C. Huysmans en E. Doms, socialistisch kamerlid voor Leuven, in de kamer een opzienbarende interpellatie. Twee dagen daarvoor had in het Antwerpse Hippodroom de eerste grote meeting voor amnestie plaats. Zij was georganiseerd door een op het eind van 1920 opgericht „damescomité”, dat onder leiding van mevrouw Maria Pil-van Gastel de actie concreet wilde aanpakken. Het comité bestond verder uit Anna Martens, Mimi Picard, Irma Lauwers, Anna Mortelmans, Suzanna de Vos, Maria Sterckens, Maria van Reeth, Anna Lauwers en Maria de Keyser. Meer dan 5.000 mensen vulden de zaal, een duizendtal stonden buiten. Mevrouw Pil riep op tot naastenliefde en vroeg amnestie voor soldaten, politieke gevangenen en ballingen. Zij las adhesiebetuigingen van o.m. C. Huysmans en zijn collega's W. Eekelers en D. Bouchery, van nationalistische vertegenwoordigers en van gravin de Bergeyck. Sprekers waren Abraham Hans, Herman van Puymbrouck en Edmond van Dieren. Een collecte bracht 6.000 frank op. In een motie aan de minister van justitie werd gevraagd dat er onverwijld een wetsontwerp voor algemene amnestie zou worden ingediend. Na de meeting trok men in optocht naar de gevangenis, waar men bloemen neerlegde. Drie dagen daarna ging het damescomité ter ge-

legenheid van de interpellatie naar de minister van justitie, de socialistische leider Emile Vandervelde. Terwijl het comité werd ontvangen, drongen meer dan honderd vrouwen het parlement binnen, onder het geroep: „Amnestie!” Later schreef het damescomité een open brief aan de toen bekende Italiaanse strafrecht deskundige Enrico Ferri en verscheidene brieven aan de Deense auteur Georg Brandes, ten einde de situatie in Vlaanderen buiten de grenzen bekend te maken.

Huysmans betwijfelde in zijn interpellatie de juridische gegrondheid van de repressie en vroeg amnestie voor wie te goeder trouw was geweest. Doms pleitte voor de ambtenaren en onderwijzers. Frans van Cauwelaert voerde eveneens het woord. Hij betwijfelde, of de repressie de nationale eendracht had gediend en vroeg in afwachting van amnestie voorwaardelijke vrijstellingen op ruime schaal en een eind aan de vervolging. Minister Vandervelde wilde wel genademaatregelen en voorwaardelijke en voorlopige vrijstellingen, maar tegenover amnestie riep hij: „Vingt mille fois non!” (twintigduizend maal nee).

Op 20 april 1921 verleende de kamer amnestie aan oudstrijders die voor zuiver militaire misdrijven tot 20 jaar gevangenisstraf hadden gekregen.

De actie in het parlement zou verder voorlopig niet tot resultaten leiden, behoudens het optreden van de christen-democraat Hendrik Heyman, die gedaan kreeg dat Vlaamse onderwijzers, wier diploma ongeldig was verklaard, opnieuw examen konden doen.

b) Naar de Borms-verkiezing. Toen de activist A. Jacob zijn straf had uitgezeten (hij weigerde voorwaardelijke invrijheidstelling, net zoals Borms weigerde gratie te vragen), werd op 25 november 1923 een huldebetoging in Antwerpen, op zijn verzoek veranderd in een amnestiemeeting en een hulde aan Borms. Daar maakte men voor het eerst het voornemen bekend, de gevangen activistenleider eenmaal naar het parlement te zenden. Jacob werd van toen af een der bezielers van de amnestiebeweging. Op verscheidene plaatsen werden huldigheden van Borms georganiseerd, o.m. in Leuven, waar men na een toespraak van Jacob in optocht naar het plein voor de gevangenis trok, waar Borms opgesloten zat. De menigte knielde er en bad voor de gevangene en er werden bloemen neergelegd door de dochters van Borms en van René de Clercq. In juni 1924 besliste het Vlaamsch Front de kandidatuur van Borms voor te dragen. De activistenleider was toen een van de vier politieke gevangenen die nog werden vastgehouden. Hij wilde niet vrijgelaten worden als daar een voorwaarde aan verbonden zou zijn.

Op 4 juni 1924 werd door de socialisten C. Huysmans en E. Soudan, de liberaal E. Boedt en de katholieken E. Blavier en A. Marck een wetsvoorstel ingediend dat de gemeenteraden moest toestaan ontslagen ambtenaren weer in dienst te nemen. Dezelfde maand werd de van economische collaboratie beschuldigde baron Evence Coppée in Brussel vrijgesproken, wat grote weerklank vond in Vlaanderen en een wetsvoorstel voor algemene amnestie uitlokte. Dit voorstel, ingediend door C. Huysmans en G. Hubin, werd spoedig in de parlementaire procedure verstikt. De Antwerpse socialisten organiseerden op 24 juli 1924 een am-

nestiemeeting en Huysmans diende op 3 december 1924, samen met E. Blavier, H. Heyman, E. Boedt, Fr. van Cauwelaert, E. Soudan en Ph. van Isacker, een wetsvoorstel voor „bestuurlijke amnestie” in, dus ten gunste van de administratief gezuiverden. Op 5 april 1925 hadden verkiezingen plaats, maar de nationalisten besloten, om tactische en praktische redenen, de kandidatuur van Borms toch maar niet in te dienen. Hoewel de uitslagen voor de Vlaamsgezinden niet gunstig waren, nam de amnestiebeweging toe. De regeringsverklaring beloofde amnestie maatregelen voor „oorlogsfeiten” uit te breiden, maar er gebeurde niets.

In de volgende paar jaren werd op verschillende vlakken geijverd voor amnestie. De Vlaamse provincieraden keurden moties goed en hun voorbeeld werd gevolgd door honderden gemeenteraden, de algemene vergadering van het Davidsfonds, de Vereeniging van Vlaamsche Letterkundigen e.a. In 1925 sprak de Katholieke Vlaamsche Landsbond zich uit voor algemene politieke amnestie en ook voor amnestie voor andere oorlogsfeiten die met minder dan tien jaar gestraft waren. De Katholieke Kamergroep vroeg amnestie voor straffen tot tien jaar of die tot tien jaar waren teruggebracht. De groep wilde, dat de bij verstek veroordeelde uitgewekenen hun zaak aan een rechtbank zouden kunnen voorleggen (vele activisten waren vóór de bevrijding naar Nederland vertrokken), eiste vrijlating van alle gevangenen en aanstelling van een herzieningscommissie voor de administratief gezuiverden. Op 12 januari 1926 besliste de regering inderdaad een commissie voor de afgezette ambtenaren in het leven te roepen – maar dit gebeurde niet. Ondertussen verhardde de houding van de nationalist, mede onder invloed van uitgeweken activisten, die volledige amnestie als een recht opeisten en al de rest afwezen. Toen begin juli 1926 bekend werd, dat elf zwaar gestrafte spionnen waren vrijgelaten, wekte dit grote beroering en vroegen de nationalist ook de vrijlating van Borms. In juli 1926 eiste het congres van de Katholieke Vlaamsche Landsbond eveneens onmiddellijke vrijlating van alle politieke gevangenen.

Voor de „bestuurlijke amnestie” gebeurde er intussen toch een en ander. Het in december 1924 door C. Huysmans, Fr. van Cauwelaert e.a. ingediende ontwerp, in maart 1925 door de „hoofdafdeling” van de kamer aangenomen, verviel in 1926, toen de parlementaire sessie was afgelopen, maar de regering besloot toen elk verzoek van afgezetten door het betrokken departement te laten onderzoeken, indien er geen gerechtelijke straf bestond. Er kwamen meer dan 600 aanvragen. Een aantal werd in eer hersteld, anderen zagen hun afzetting veranderd in ontslag, zodat zij pensioen konden genieten.

Op 25 juni 1926 zou in Leuven een betoging plaatshebben die werd georganiseerd door een Middencomité voor Amnestie-actie, voorgezeten door Arm. Schoeters, van 1920 tot '24 voorzitter van de Vlaamsche Oud-Strijders (VOS). De betoging werd door de burgemeester verboden, vond toen plaats in het nabije Blauwput (Kessel-Lo) en leidde tot incidenten met de gendarmerie. Dit had als resultaat dat de groep om A. Jacob haar actie nog wilde verscherpen.

Na nog heel wat discussie werd op 9 december 1926

een wetsvoorstel ingediend door Frans van Cauwelaert, Philip van Isacker, E. Soudan, E. Boedt en M. Somerhausen. De nationalisten hadden kritiek op dit voorstel, dat overigens het voorwerp werd van verdragingsmaneuvers. Men verwees o.m. naar een thesis die in het tijdschrift Jong-Dietschland (mei-juni 1927) door prof. A. Jonckx zou worden uitgewerkt: De Duitsers hadden in de wapenstilstandsovereenkomst een amnestieclausule doen opnemen, die ook op de activisten sloeg en die in het Verdrag van Versailles was overgenomen, zodat er geen wet meer nodig was, maar eenvoudig de toepassing van het ook door België aanvaarde verdrag! Andere juristen betoogden evenwel, dat die clausule niet op België van toepassing was.

Op 31 mei 1927 kante de liberale minister van justitie Paul Hymans zich tegen het voorstel van Frans van Cauwelaert en er volgden debatten en amendementen, met als gevolg de oprichting van een redactiecomité voor een nieuwe tekst. Op 30 juli 1927 vroeg het congres van de Katholieke Vlaamsche Landsbond amnestie of regeringscrisis. Op 2 oktober 1927 ontstond uit diverse fondsen en comités het Bormsfonds, dat de getroffen en wilde steunen, waartoe in vele Vlaamse gezinnen iedere maand een bepaalde bijdrage in een spaarpot werd gestopt.

Op 8 februari 1928 begon Borms zijn tiende jaar in de gevangenis. Die dag werd in de kamer een verzoekschrift ingediend namens een sinds mei 1926 in Den Haag werkzaam Internationaal Amnestiecomité dat overal, behalve in Duitsland, handtekeningen verzamelde en dat in Nederland o.m. door Leo Simons en Pieter Geyl werd gesteund. Het verzoekschrift, waarvan dr. J.A. Spincemaille de inspirator was, ging vergezeld van een brief, ondertekend door bekende Vlamingen van uiteenlopende overtuiging. Omstreeks die periode bereikte de Borms-cultus een hoogtepunt, niet het minst bij de studenten in Leuven.

Begin maart 1928 werd een meerderheid gevonden voor de nieuwe tekst van het wetsvoorstel, waarvoor het katholieke kamerlid Jan van den Eynde rapporteur was. Van den Eynde verklaarde toen dat amnestie een der voornaamste eisen van de V.B. was geworden. In september 1928 moest het kamerdebat beginnen, maar de liberale minister van justitie Janson vroeg verwijzing naar een speciale commissie. Omdat men op grond van ministeriële verklaringen meende, dat Borms na stemming in die commissie zou vrijkomen, aanvaardde de Katholieke Vlaamsche Kamergroep dit. De rapporteur werd bijgestaan door zijn katholieke collega Em. van Dievoet, die voorstelde de termen „amnestie” en „genade” te vervangen door „uitdoving”, waardoor men de zaak weer vlot zou krijgen. Zo kwam men weer tot een nieuwe tekst, die door de regering evenwel niet werd aanvaard en die na onderhandelingen leidde tot een wet die op 6 december 1928 door de kamer en op 19 januari 1929 door de senaat werd goedgekeurd. Een en ander gebeurde in een atmosfeer die nog meer vertroebeld werd door de publikatie, vanwege de tegenstanders, van de archieven van de Raad van Vlaanderen, over welker juistheid fel werd gepolemiseerd.

De „uitdovingswet” verklaarde alle straffen „onherroepelijk”, maar tegelijk „vervallen”. Alle aan-

hangige processen werden stopgezet. Nieuwe processen zouden niet meer worden aangespannen. De veroordelingen tot schadevergoeding, terug-gave, proceskosten en geldboeten bleven bestaan. De veroordeelden konden evenwel beroep aantekenen. Wie minder dan tien jaar gevangenisstraf had gekregen, kon rehabilitatie aanvragen en een commissie van drie magistraten zou daarover oordelen, waarna de Koning, op voorstel van de minister van justitie, zou beslissen. Dit betekende dat Borms kon vrijkomen. Hij was de enige van de tot meer dan tien jaar veroordeelden die nog in de gevangenis zat. Verder konden nu 161 bij verstek veroordeelden die nog in het buitenland verbleven, vrij terugkeren, voorzover het activisten waren. De wet was enkel van toepassing op politieke gevallen en op een paar militaire misdrijven. Verklikkers en leveranciers van de vijand kwamen niet in aanmerking. De wet betekende ook, dat mensen als Borms en de leden van de Raad van Vlaanderen hun politieke en burgerlijke rechten niet terugkregen. Borms was dus niet verkiesbaar. De voorstanders van amnestie namen met deze maatregelen geen vrede. Zij demonstreerden dit duidelijk bij een tussentijdse verkiezing in Antwerpen, waarvoor de kandidatuur van Borms werd gesteld. Mede dank zij de officieuze medewerking van C. Huysmans en Fr. van Cauwelaert, die de anti-Vlaamsgezinden een les wilden geven, kreeg Borms een overweldigende meerderheid. Hij werd op 17 januari 1929, nog vóór de publikatie van de nieuwe wet, vrijgelaten.

De verkiezing had zo'n weerklank, dat zij algemeen als een keerpunt in de V.B. wordt beschouwd. Zij werd op 29 mei 1929 gevolgd door een verkiezingssucces van de nationalist. Na zijn vrijlating begon Borms een rondreis door Vlaanderen en werd hij het middelpunt van talrijke betogingen.

c) De jaren dertig. In 1931 werden door enkele nationalistisch geïnspireerde of door in het buitenland wonende activisten geleide comités verscheidene initiatieven genomen om de gedachte van volledige amnestie weer aan te moedigen. Ook bij de IJzerbedevaart van 1932 werd volledige amnestie gevraagd. Op 23 februari 1932 interpelleerden zes Vlaamse kamerleden (vier katholieken, een socialist en een nationalist) over de „bestuurlijke amnestie”. De regering beloofde een onderzoek en er kwam in september 1932 een adviescommissie, de zgn. Commissie-Colson. Toen bekend werd dat een aantal ambtenaren opnieuw in dienst zou kunnen komen, begonnen Belgische oud-strijdersverenigingen, de zgn. Fraternelen, daartegen te ageren. Zij organiseerden op 31 december 1933 een manifestatie in Brussel, waar enkele duizenden aan deelnamen, die de neutrale zone rondom het parlamentsgebouw binnendrongen. De beroering bracht de regering in gevaar. Zij werd gered door Koning Albert, die op 3 januari 1934 een brief aan de eerste minister schreef. De vorst erkende dat herziening van bepaalde tuchtstraffen nodig was, meende dat het geen zin had terug te komen van wat de commissie al had beslist, maar stelde voor, dat er voor de toekomst een commissie van beroep zou worden ingesteld, bestaande uit magistraten. De regering sloot zich hierbij aan. Op 6 januari 1934 richtte een Koninklijk Besluit de zgn. Commissie-Goddijn op. Eind 1934 dreigde nieuwe patriottische agitatie bij het verslag van de

commissie, maar de katholieke premier G. Theunis bleef de situatie meester.

De Vlaamsgezinden begonnen hun actie opnieuw. Op de IJzerbedevaart van 1936 werd gemeld dat men de strijd „op beslissende wijze” zou inzetten en het weekblad Nieuw Vlaanderen, promotor van de concentratiepolitiek, riep alle Vlaamse verenigingen en de pers op tot een gezamenlijke actie. Op 4 november 1936 diende de regering een wetsontwerp in dat voor burgers onvoorwaardelijke en voor militairen gedeeltelijke amnestie voorzag. Na de verkiezingsstrijd L. Degrelle-P. van Zeeland kwam de kwestie te berde. De liberale partij kante zich tegen het wetsontwerp en de liberale minister van justitie, F. Bovesse, die het ontwerp mede had ondertekend, nam „om gezondheidsredenen” ontslag. Hij werd vervangen door zijn partijgenoot V. de Laveleye, die zich door de signatuur niet gebonden hoefde te achten. Op 2 mei 1937 hielden de Fraternellen weer een betoging in Brussel. Op 23 mei kwamen de Vlamingen op hun beurt naar de hoofdstad. Hun manifestatie, georganiseerd door de Vlaamsche Oud-Strijders (VOS), werd eerst door de liberale burgemeester Adolphe Max verboden, maar na interpellaties door frontvormende Vlamingen in de kamer toch toegelaten. Vier dagen daarvoor, op 19 mei, begon in de kamer het debat over het wetsontwerp. Premier P. van Zeeland zei daar dat amnestie een nationale noodzakelijkheid was geworden, maar hij was het eens met een amendement van de commissie, dat bepaalde categorieën van verkiesbaarheid bleef uitsluiten. De regering zou verder suggesties doen aan de indieners (E. Blavier e.a.) van een voorstel tot „bestuurlijke amnestie”. In het debat herinnerde H. Borginon aan een uitroep van Frans van Cauwelaert in het proces-Dosfel: „Daar is geen schuld in deze mens”. Van Cauwelaert herhaalde die uitroep in het parlement en pleitte lang voor amnestie. De socialistische partijleider E. Vandervelde was vóór, maar wilde het amendement doen aanvaarden opdat, naar hij zei, een Vlaamse meerderheid haar wil niet aan een Waalse minderheid zou opdringen. Zijn Vlaamse partijgenoot W. Eekelers wilde volledige amnestie, maar in de commissie was volgens hem de noodzakelijkheid van een compromis gebleken. Minister V. de Laveleye zei dat de door de Commissie-Colson en -Goddijn goedgekeurde afzettingen van ambtenaren zouden worden gehandhaafd. Geen „bestuurlijke amnestie” dus.

Voor de Vlaamse manifestatie van 23 mei 1937 in Brussel brachten de cultuurverenigingen vele duizenden op de been. De schattingen gaan van 40.000 tot 100.000. Er waren 64 parlamentsleden bij, onder wie de leiding van de Katholieke Vlaamsche Volkspartij, verder de rexist L. Duysburgh, de liberaal A. Boeckx en de socialisten A. Balthazar en G. Jamar. De straten waren ontruimd en de politie sloot alle toegangswegen af.

De regering wilde de vertrouwenskwestie stellen op het amendement over de verkiesbaarheid. De socialistische partijraad aanvaardde dit. Bij de Katholieke Vlaamsche Kamergroep was een meerderheid tegen, maar het regeringsbelang won het van de bezwaren. Op 2 juni werd er in de kamer gestemd. De Vlaamse nationalist en de rexisten waren alleen tegen. De senaat keurde het ontwerp goed op 11 juni 1937. De wet verscheen in het

Staatsblad van 13 juni. Dientengevolge werden de veroordelingen in het strafregister geschrapt, de veroordeelden kregen hun kiesrecht terug, maar terdoodveroordeelden konden niet gekozen worden, wat in feite tegen dr. Borms was gericht.

Bij de Belgische oud-strijdersgroeperingen groeide de beroering. Sommigen gingen hun decoraties op het graf van de Onbekende Soldaat in Brussel gooien of knielden er om vergiffenis te vragen. Bij een betoging van deze oud-strijders in Brussel, op 23 juni, werd de neutrale zone overrompeld, terwijl de politie onvoldoende optrad. De aanwezigheid van enkele rexistische parlementsleden onder de betogers lokte de opzegging uit van het akkoord tussen het Vlaamsch Nationaal Verbond (VNV) en Rex, door de leider van het VNV, Staf de Clercq. Om de beroering te doen luwen nodigde de koning afgevaardigden van de oud-strijdersverenigingen uit, ook van de VOS. Hij verklaarde hun dat hij niet kon of mocht ingaan tegen de wil van de meerderheid en dat de amnestiewet géén aanslag op de waardigheid van het land was. Hij vroeg tucht en eerbied voor de overheid. De oproep had resultaat, al had er op 8 juli nog wel een patriotische rouwoptocht plaats. Op de volgende IJzerbedevaart vormden Vlaamse oud-strijders met hun oorlogsdecoraties een groot opschrift: „Amnestie 1937”, dat nu nog in de IJzertoren te zien is.

Eind 1938 laaide de gedachte en het verzet weer hoog op door de zaak-dr. Adriaan Martens (z. aldaar), de activistische arts, die bij de oprichting van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Geneeskunde op 7 november 1938 tot lid werd benoemd. Het conflict om deze benoeming gaf aanleiding tot scherpe politieke en andere incidenten. In februari 1939 maakte het Verbond der Vlaamse Cultuurverenigingen het zgn. Manifest van Antwerpen bekend, opgesteld door Frans van Cauwelaert en Camille Huysmans, mede-ondertekend door de socialisten August Vermeylen, Willem Eekelers en Edward Anseele jr., en de katholieken Alfons Verbist, Edgard Maes en P.M. Orban. Dit opzienbarende manifest legde uit waarom er een wèrkelijke amnestie moest komen. Aan de Walen werd gevraagd de benoeming van dr. Martens als „een Vlaams feit” te aanvaarden in het licht van „de juiste opvatting van culturele autonomie”.

Het manifest verscheen op het ogenblik dat de regering viel: de liberale ministers namen ontslag, omdat de socialistische premier P.H. Spaak niet wilde ingaan op hun eis dat Martens zou worden ontslagen. Spaak werd opgevolgd door de katholiek Pierlot, die een coalitie met de socialisten vormde en die de (in het licht van de culturele autonomie) gevraagde reorganisatie van het ministerie van onderwijs beloofde. Ook deze regering viel spoedig, omdat men het niet eens werd over de zaak-Martens. Er volgden kamerontbinding en verkiezingen, die evenwel door de internationale toestand (de Duitse inval in Praag op 15 maart 1939) een heel ander aanzien kregen, waarbij de Vlaams-nationalisten fel werden aangevallen. Op 2 april hadden de verkiezingen plaats. Op 16 april eiste het congres van de VOS algemene onvoorwaardelijke amnestie. Maar de Tweede Wereldoorlog stond voor de deur. En het onopgeloste vraagstuk zou de houding van menige Vlaming in de komende sombere en verwarde jaren mede bepalen.

LITERATUUR: M. Basse, *De Vlaamsche Beweging van 1905 tot 1930*, II (1933); - H.J. Elias, *Vijfentwintig jaar Vlaamse Beweging 1914/1939*, 4 dln. (1969); - Th. Luykx, *Politieke geschiedenis van België van 1789 tot heden* (1969, tweede uitgave); - A.W. Willemsen, *Het Vlaams-nationalisme. De geschiedenis van de jaren 1914-1940* (1969, tweede uitgave); - G. Durnez, *Blauwvoeten met scherpe bekken*, in *De Standaard* (20 januari 1971); - J. de Meyer, *Staatsrecht* (1971). GASTON DURNEZ

3. AMNESTIE NA DE TWEDE WERELDOORLOG. Wat de Vlaamse situatie 1940-'44 betreft, gaat het om een collaboratie met zeer verscheidene, uiteenlopende, ja tegenstrijdige facetten, tegen de achtergrond niet alleen van een Duitse bezetting, maar ook van een krachtig gepropageerde nationaal-socialistische ideologie.

Elders wordt gesproken over de repressie na de Tweede Wereldoorlog: haar omvang, de uitzonderingswetgeving, de manier waarop zij werd uitgevoerd.

Zeer spoedig zou blijken, dat de repressie haar doel zeer ver had voorbijgeschoten. Tè veel mensen werden vervolgd, tè zware straffen werden opgelegd. Ook van onverdachte zijden werd na de eerste verdwazing aangeklaagd hoe strafwetten met terugwerkende kracht indruisten tegen heel onze rechtstraditie en elke gezonde rechtsfilosofie; hoe de rechten van de verdediging voortdurend geschonden waren, hoe groot het verschil van bestraffing was voor dezelfde feiten, naargelang van het tijdstip waarop ze werden beoordeeld; hoe, in strijd met de grondwet, het opiniedelict was ingevoerd en erger nog bestraft, met zeer hoge geldboeten, die in feite leidden tot het ongrondwettelijk invoeren van de burgerlijke boycot en verbeurdverklaring van het hele bezit van politieke delinquenten: men strafte in feite tot in de volgende generatie.

Hoe ver dit alles om zich heen greep, kon men beginnen te beseffen, toen na de eerste golven van arrestaties geleidelijk aan statistische gegevens bekend werden over het aantal van de door repressie en epuratie getroffen.

Niemand kan bij benadering het aantal mensen opgeven die werden gearresteerd. Sommige bronnen gaan tot 300.000. Evenveel burgers werden door de regeringsmaatregel van 1945 van hun stemrecht beroofd. Later kwamen allerlei gevolgen van burgerlijke aard zich bij deze maatregelen voegen, ook tegenover niet-gestraften. Het aantal veroordelingen naderde de 80.000. Bij mensen die het ware belang van het land voor ogen hadden, won de overtuiging veld dat een ongelijke rechtsbedeling, die zich over zovele tienduizenden had uitgestrekt, niet meer kon worden rechtgetrokken door maatregelen van individuele herziening. Ook bij sommige voorstanders van de repressie gingen stemmen op dat amnestie onvermijdelijk zou worden, als men het repressieroer niet radicaal omgooide. Reeds in 1945 schreef de bekende Waalse katholieke hoogleraar en patriot prof. Baudhuin: „L'amnistie serait la négation de la répression de l'incivisme... elle est cependant inévitable si l'on persévère dans la voie où l'on s'avance aujourd'hui.”

In haar Kerstprogramma van 1945 sprak de Christelijke Volkspartij (CVP) zich niet uit voor amnestie, maar formuleerde haar gedachten toch al als volgt: „Iedere overdrijving, iedere ongewettigde uitbreiding van de vervolgingen en van de veroordelingen zou fataal leiden tot een amnestiewet die

Amnestiebetoging der Leuvense studenten.

ook de misdadigers ten goede zou komen" (CVP Kerstprogramma. Sectie VI). De noodzaak van de amnestie als heelmiddel na diepe beroeringen en verscheurdheden in een gemeenschap werd ook duidelijk geformuleerd door een vooraanstaand socioloog, de jezuïet en latere hoogleraar J. Kerkhofs, die in zijn werk *Godsdienstpraktijk en sociaal Milieu* over de weerslag van de repressie in Limburg schreef: „Direkt en indirect hebben de al te grote lichtzinnigheid en gestrengheid van publieke en private personen het eergevoel van talrijken ongeneeslijk gekwetst... Ongetwijfeld volgt hierop onmiddellijk een zekere kulturele en religieuze ontbinding: Limburg heeft in deze droeve jaren een goed deel van zijn dynamische elite voor volksoopvoeding en lekenapostolaat verloren.”

a) *Amnestie: een Vlaamse eis.* De bovenstaande sociologische beschouwing over Limburg kan gemakkelijk worden doorgetrokken naar de andere Vlaamse streken. Aanvankelijk zeer heftig, en zelfs tot nu toe, hebben officiële kringen, geloofchend dat de repressie een anti-Vlaams karakter gedragen zou hebben. Men wilde verhinderen dat men, zoals na 1918 bij de bestraffing van de activisten, een deel van de gestraften als symbolen van een Belgische staatsvervolging tegen het bewuste Vlaanderen zou gaan beschouwen. Daarom werd in vele gevallen, zelfs van hoogstaande figuren als Mgr. Modest van Assche en de gefusilleerde katholieke volksvertegenwoordiger Leo Vindevogel, de beschuldiging toegespitst op de meest afschuwelijke vorm van collaboratie, nl. de verklikking. Die officiële stellingname kon niet verhinderen dat in de Vlaamsbewuste kringen, vooral dan de Vlaams-nationale en Vlaams-katholieke kringen, de campagne voor amnestie zou ontstaan en bestendig zou worden.

De cijfers weerlegden ook het officiële standpunt. Rekening houdend met de bevolkingscijfers zegt Herman Todts dat de repressie in Vlaanderen een derde erger was dan in Wallonië. Ook de bestrafing van het „politiek delict” was in nog veel sterkere mate in Vlaanderen gelokaliseerd.

Soms klonken de bijbedoelingen duidelijk geformuleerd door. In het begin van de repressie schreef de Franstalige Antwerpse krant *Le Matin*: „Puisqu'on est occupé au nettoyage, qu'on le fasse complètement et radicalement une fois pour toutes... Il faut détruire tout ce qui directement ou indirectement était d'inspiration nationale-flamande.”

De jarenlange gevangenisstraffen en juridische kwellerij van de zgn. „Belgicistische” Vlaamsgezinden uit het radicalere kamp, o.m. de parlementsleden F. Grammens en E. van Dieren, bevestigden al te duidelijk die tendens in de repressie. Daarenboven beriep men zich nog op de politieke betrouwbaarheid om de taalwetgeving in het onderwijs te Brussel praktisch volledig te vernietigen.

Prof. Max Lamberty, in zijn werk *De Vlaamse beweging Nu* (1948), stond de amnestie dan ook als een noodzaak voor om een heropleving van de zwaar gehavende V.B. mogelijk te maken.

Na enkele jaren gaven, buiten de Vlaams-nationale richting, ook vooraanstaande CVP-politici toe dat de repressie mensen enkel om hun Vlaamsgezindheid had getroffen. Dat deden bijvoorbeeld in 1947 de minister van staat Frans van Cauwelaert en later ook Leo Tindemans in zijn referaat op het Congres van de Vlaamse CVP in 1964.

De toenmalige studentenleider Wilfried Martens (later voorzitter van de CVP) zei in 1960 in een brochure over amnestie: „Men wil zo lang mogelijk de uitzonderingstoestand van de naoorlogse

repressiewetgeving in stand houden om de Vlaamse krachten die men getroffen heeft, verder neer te slaan. Voor ons is het een reden te meer om de eis van amnestie te stellen." In zijn boek *De Vlamingen* (1972) schreef Manu Ruys: „In Wallonië werden personen vervolgd en gestraft; in Vlaanderen werd getracht een idee te vermoorden. Daar was de Vlaamse gedachte zelf vogelvrij verklaard". In een opzienbarende rede op de openingszitting van de Vlaamse Conferentie van de Balie te Antwerpen in 1967 vatte mr. Jan Leenaerts het repressie- en amnestieprobleem in de verhouding Vlaanderen-België dan ook samen in de woorden: „België moet veel vergeven aan Vlaanderen, want Vlaanderen heeft veel geleden door België." Sommige Walen gaven dit trouwens toe. Mr. Logelain, verzetsman en politiek gevangene in Buchenwald, die na de oorlog als verdediger van Gerard Romsee optrad, erkende dat de repressie vooral Vlamingen trof en dit als een rechtstreeks gevolg van de staatspolitiek van vóór en na 1914-'18, toen de verzuchtingen van het Vlaamse volk voor rechts-erkenning en taalgelijkheid niet werden erkend. Fernand Massart, eerst socialistisch, later Rassemblement Wallon-kamerlid, gaf reeds in 1952 toe dat, gezien de voorgaande geschiedenis, over de politieke betrouwbaarheid in Vlaanderen en Wallonië anders geoordeeld moest worden.

b) *Eerste kentering na de repressiegolf.* In het licht van bovenstaande beschouwingen is het niet te verwonderen dat er van geen georganiseerde campagne tegen de repressie en voor amnestiemaatregelen sprake kon zijn, voordat de strijdende V.B. weer opleefde. Als keerpunt in dit verband wordt algemeen 16 maart 1946 beschouwd: het opblazen van de IJzertoren. „Ook de stenen Vlaamse inciviek moet eraan geloven", vatte het satirisch blad *Rommelpot* de beschouwingen hierover samen. Voor het eerst na de oorlog kwam er opnieuw een reactie in bredere Vlaamse kringen. De ergste vrees na de terreur van 1944-'45 begon te wijken. Men klaagde opnieuw de achterstelling en discriminatie aan van de Vlamingen op vele terreinen van het Belgische leven.

Ook de repressie krijgt nu fundamentele kritieken. Voorop gaat bovengenoemd weekblad *Rommelpot* (sinds december 1945). 't *Pallierterke*, minder politiek en meer spottend, volgt hetzelfde spoor. Min of meer nationalistische bladen als *Wit en Zwart*, *Opstanding*, *Het spoor voor de Lage landen*, *Golfslag*, *Branding* komen dit spectrum aanvullen. Een belangrijke datum is ook 1 mei 1947, waarop *De Standaard* opnieuw zijn plaats tussen de dagbladen inneemt. Hij wordt een belangrijke stem in het aanklagen van de repressieoverdrijvingen, aanvankelijk op het humanitaire vlak: verzet tegen verdere terechtstellingen; toepassing eisen van de wet-Lejeune; wantoestanden in gevangenis- en interneringskampen aanklagen; de tegenwerking verminderen die de ex-gevangenen ontmoeten bij hun terugkeer in de maatschappij.

Maar het aanklagen van de repressie wordt al gauw principiëler. De wijziging in de internationale toestand werkt dit in de hand. Er is Churchill's opzienbarende rede over „Het ijzeren gordijn" geweest. In 1948 noemt P.H. Spaak, voor de Verenigde Naties, de nazi's slechts boy-scouts in vergelijking met de sovjets. De communistische partij, een van de felste stimuleerders van de repressie,

raakt in het politiek isolement. Literatuur over het tragische lot van August Borms, Leo Vindevogel, Theo Brouns e.a. brengt de mensen tot bezinning en legt de nadruk op het anti-Vlaamse karakter in de repressie. Een reeks sensationele processen tegen „weerstanders” (de zaak-Rinchard, de moorden te Aalst en te Tongeren) toont aan dat het recente verleden niet langer in simplistische wit-zwart-tegenstellingen kan worden gezien. Pater Isfried Engels van de Abdij van Tongerlo brengt gelovige „witten” en „zwarten” samen in de door hem in 1948 opgerichte Anti-Haat-Liga.

En dan valt het woord amnestie als enige uitweg om uit de repressiechaos verlost te geraken. Rommelpot opent de mogelijkheid. Prof. Lamberty laat in zijn reeds genoemd werk in 1948 als een der eersten een stem op hoog niveau horen. De eerste amnestiemotie van het KVHV-Leuven komt in 1949. Het christelijk-democratisch dagblad Het Volk is in 1949 eveneens voor het begrip gewonnen.

Ondertussen is door de wet van 14 juni 1948 een eerste verzachting in de repressie gekomen. Een aantal lichter gestraften kunnen via de rechtbank hun burgerrechten terugkrijgen. Over dit alles hangt ondertussen de politieke schaduw van de links-rechts tegenstelling in de koningskwestie, nog volledig doortrokken van de oorlogsgebeurtenissen. Ernstig teleurgesteld door de houding van de CVP-minister van justitie Paul Struye, die in Vlaams-nationalistische kringen „de recordhouder van de terechtstellingen” werd genoemd, wil men in deze groepen bij de vervroegde verkiezingen van 1949 opnieuw met eigen Vlaams-nationale lijsten het politieke forum betreden. In een memorandum aan de CVP vraagt prof. dr. F. Fransen, voorzitter van het IJzerbedevaartcomité, eenheidslijsten voor de christelijk georiënteerden in Vlaanderen op een basisprogramma dat o.m. „amnestie voor alle politieke veroordeelden” zou behelzen. Vlak voor die verkiezingen van 26 juni 1949 had het uittredend communistisch kamerlid voor Aalst, Bert van Hoorick, een wetsvoorstel ingediend om amnestie te verlenen aan de minderjarige politieke delinquenten. Dit werd door de rechtse pers als louter demagogie veroordeeld. Vermeld dient hier nog dat reeds in 1954 een amnestiewet werd aangenomen voor verzetsmensen die zich aan wandaden hadden schuldig gemaakt vóór 1 november 1944, wandaden waarvoor straffen tot 5 jaar gegeven konden worden.

c) *Konings- en schoolkwestie overheersen alles.* Bij de verkiezingen van 1949 haalde de CVP in de senaat de volstrekte meerderheid, maar niet in de kamer. De Vlaamse Concentratie behaalde met meer dan 100.000 stemmen door de wisselvalligheden van het quorum geen enkele zetel. Reeds in 1950 kwamen nieuwe verkiezingen, die – mede door het afzijdig blijven van de Vlaams-nationalisten –, aan de CVP de volstrekte meerderheid gaven in kamer en senaat. De Vlaamse Nobelprijswinnaar prof. dr. C. Heymans sprak de verwachting uit dat de homogene christelijke regering eens en voorgoed door amnestie het repressieprobleem uit de wereld zou helpen. Het Algemeen Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond (AVOHV), waarvan deze Vlaamse geleerde voorzitter was, begon via een reeks voordrachten en de verbreiding van een amnestiebrochure een campagne. Hieruit

kwam in 1952 het Actiecomité voor Recht en Naastenliefde voort, waarvan het hoofddoel amnestie was. Prof. Heymans was ook hiervan voorzitter. Daags voor de IJzerbedevaart van 1952 sprak ook het IJzerbedevaartkomitee zich in een uitgebreid memorandum onomwonden uit voor amnestie voor de politieke gevallen. Bij monde van zijn voorzitter prof. Franssen zou deze eis van nu af gemeengoed worden op de jaarlijkse IJzerbedevaarten. Nog in 1952 werd, onder voorzitterschap van Gerda Haighton, een Vrouwenbeweging voor Amnestie opgericht, die vooral op het caritatieve vlak zou ijveren om de gevolgen van het repressie-
leed te verzachten. Toen daarenboven een invloedrijke vereniging als het Algemeen Christelijk Werkliedenverbond (ACW) in die periode meende dat men snelle en doeltreffende maatregelen van algemene aard moest nemen om de repressie op te doeken, kon men stellen dat in katholieke Vlaamse kringen, met steeds sterker weerklank in de pers van die richting, de amnestiegedachte vrijwel algemeen aanvaard was.

Welke is de weerslag van dit alles ondertussen op het politieke, parlementaire vlak? De CVP-senator H. Jaspers komt in het parlement als eerste op voor amnestie. De homogene regering van zijn partij zit echter tussen hamer en aambeel. Door de scherpe links-rechts tegenstelling in het land, als gevolg van de koningskwesie, en de politieke blokken die daaruit voortkwamen, blijven de linkse partijen zich in de repressieproblematiek vastbijten. Zij verzetten zich systematisch tegen elke verzachting. Hun druk werkt het sterkst op de Waalse CVP-ers, die geregeld hun regering in de steek laten, ook voor wetteksten die slechts individuele verzachting willen brengen. Het wetsvoorstel-De Gryse (1949) om de uitzonderlijke hoge schadevergoedingen voor politieke onbetrouwbaarheid binnen redelijke perken te brengen, wordt niet aangenomen. (Het moet wachten tot 1960.) Evenmin een voorstel tot herziening van het zuiveringsartikel 123 sexies.

Het uitblijven van verstrekkende maatregelen verwekte in de meer radicale Vlaamse kringen dan ook steeds grotere verbittering en reactie. Tijdens het Vlaams-Nationaal Zangfeest in 1952 te Brussel en op de IJzerbedevaart in 1953 was het reeds tot ernstige amnestieprotesten en rellen gekomen, waarbij natuurlijk vooral de regerende CVP mikpunt was. In 1954 presenteerde zich dan ook opnieuw een Vlaams-nationale lijst bij de verkiezingen. Er werd één zetel behaald door de zgn. Christelijke Vlaamse Volksunie (CVV). De gekozene, Herman Wagemans, diende in november 1955 een vérgaand amnestievoorstel in, dat betrekking had op alle politieke gevallen. Gezien zijn eenmanspositie in het parlement kon dit voorstel niet meer dan de principiële houding van zijn partij vertolken, die, als Volksunie, op haar eerste congres in 1955 de amnestie als een van de belangrijkste programmapunten opnam. Ook in de CVP kwam de programmatische discussie los. Het blad Tijdschrift der Jongeren vroeg zich af, of de te zwakke houding van de partij in het amnestievraagstuk niet mede de grote nederlaag van 1954 verklaarde. Ondanks pleidooien van heel wat Vlaamse parlementsleden weigerde het éénentwintigste CVP-congres van 1956 de amnestie tot programmapunt te maken. In een politiek klimaat dat ondertussen in een

voortgezette links-rechtse tegenstelling beheerst werd door de schoolstrijd, bleef er echter weinig plaats voor een echte amnestie-actie. Behalve het geluid van de Vlaams-nationale kringen en hun bladen met beperkte oplage klonken nog vertrouwde stemmen. Er waren sinds 1954 de bedevaarten te Edegem van de Anti-Haat-Liga. Hier klonk in 1955 de ontroerende amnestie-oproep van Hubertina Aretz, als ernstig invalide teruggekeerd uit de nazikampen. Prof. Heymans richtte boodschappen tot eerste minister Van Acker en tot de koning. Onder zijn leiding ook bracht een ruime groep Vlaamse universiteitsprofessoren het Belgisch repressieprobleem op het internationale forum, door een gemotiveerd protest bij de UNO-commissie voor de Rechten van de Mens tegen de manier waarop in België de repressie werd uitgevoerd. Het voornaamste initiatief, in de periode 1954-'58 door de socialistisch-liberale regering genomen, werd door waarnemers geacht tot stand te zijn gekomen uit vrees voor een internationale veroordeling van België. Het wetsontwerp-Lilar van januari 1957, op artikel 123 sexies en de schuldvorderingen, wilde immers de klacht ondervangen die de Franstalige auteur Raymond de Becker bij de Europese commissie voor de Rechten van de Mens te Straatsburg had ingediend wegens het publikatieverbod, waardoor hij nog steeds getroffen wordt volgens genoemd strafwetartikel. Het ontwerp werd echter door de parlementsontbinding van 1958 niet aangenomen.

d) *Van hoogtepunt naar uitdeining.* Uit reactie tegen de voortdurende anti-amnestie-actie van de verenigingen van weerstanders en politieke gevangenen was door een aantal Vlamingen, die als zodanig beschouwd konden worden, in 1954 het Verbond van het Vlaams verzet (VVV) opgericht onder het voorzitterschap van J. Smet. In de jaren 1957-'58 en '59 vooral heeft deze vereniging een belangrijke rol gespeeld om, steunend op het morele gezag van zijn leden, de amnestiegedachte krachtig te propageren door talrijke volksvergaderingen, publikaties en stellingnamen. Een zeer actieve rol werd hierin gespeeld door prof. dr. W. Opsomer, volksvertegenwoordiger L. Kiebooms, M. Coppieters, H. Todts. Prof. F. Peeters uit Sint-Niklaas – oud politiek gevangene en auteur van het vóóroorlogse anti-naziboek: *Het Bruine Bolsjevisme* – trad als spreker op. Verheugende ideologische versterking kreeg het front der strijders voor amnestie door het optreden van de bekende socialist prof. dr. F. Blockmans. Ook de in 1955 weer opgerichte Vlaamse Volksbeweging (VVB), met c.m. in de leiding Hendrik Borginon, M. Coppieters en Flor Grammens, verklaarde steeds opnieuw dat het verlenen van amnestie een eerste voorwaarde was voor een levensvatbare Vlaamse ontvoogding.

Het klimaat leek ook gunstiger, toen na de verkiezingen van 1958, voor het eerst sinds 1950, de tegenstelling links-rechts doorbroken kon worden in de regeringsvorming door Eyskens, die steunde op CVP en liberale partij. Scherp waren dan ook de reacties, toen de voorstellen van de liberale minister Merchiers ver verwijderd bleven van globale en definitieve oplossingen. Hij stond duidelijk onder druk van de zgn. patriottische verenigingen. Het jaar 1959 kan dan ook bestempeld worden als het „betogingsjaar” in de campagne voor amnestie.

Gestimuleerd door de student Jos Babylon (verongelukt in de zomer van hetzelfde jaar), broer van het latere kamerlid voor de Volksunie, vonden in het voorjaar van 1959 een reeks heftige betogingen voor amnestie plaats aan de Leuvense universiteit. De Volksunie hield in april een amnestiebetoging die, na verboden te zijn in Antwerpen en Aartselaar, ten slotte (onverwacht) doorging te Lier. In dit klimaat groeide het plan om samen met een reeks Vlaamse verenigingen een boven de partijen staande betoging te houden te Antwerpen op 20 september 1959. Vooraanstaanden uit talrijke kringen traden toe. Met een grondige voorbereiding werd het dan ook de eerste massale betoging voor amnestie sinds de oorlog. Talrijke CVP-parlementsleden en Frans van der Elst, de enige voor de VU gekozen, liepen mee in een optocht die volgens waarnemers tussen de 15.000 en 20.000 deelnemers telde. Rellen onstonden, toen tegenstanders de weg versperden. Dit leek dan het voorspel tot de anti-amnestiebetoging, gehouden te Brussel op 29 november, waar, bijeengeroepen door verzetslieden- en oud-strijdersverenigingen, een ongeveer even groot aantal betogers manifesteerde tegen de amnestiegedachte. Hier dient te worden opgemerkt, dat volgens verscheidene waarnemers het aantal deelnemers voor viervijfde uit Wallonië en Brussel kwam. Een beperkt succes werd behaald door de studenten te Leuven die na een perscampagne en studentenmanifestaties erin slaagden de spoedige vrijlating te verkrijgen van een pas teruggekeerde jonge Oostfronter, Gust Gijsen. Ten gevolge van pro- en anti-demonstraties ging de regering-Eyskens dan ook niet verder dan vrijlating van een aantal nog gedetineerden (o.a. H.J. Elias en de Waalse Oostfrontofficier Hellebaut) en ten slotte in juli 1960, om de ergste excessen bij de inning van de boeten voor incivisme te doen ophouden, de goedkeuring van een wetsontwerp (vgl. voorstel-De Gryse).

Bij het huwelijk van koning Boudewijn op 14 december 1960 gingen nog vruchteloos een aantal stemmen op om bij deze gelegenheid ruime amnestiemaatregelen te nemen.

1961 bracht vervroegde verkiezingen met de vorming van de regering Lefèvre-Spaak. De dreiging van de veroordeling van de Belgische repressiewetgeving te Straatsburg i.v.m. de zaak De Becker, waarvan hierboven reeds sprake was, bracht toen in juli 1961 zeer snel de wijziging van het reeds zolang aangevallen artikel 123 sexies. Frans van der Elst, die in de kamer na 1961 gezelschap kreeg van vier Vlaams-nationale collega's, diende in december van datzelfde jaar een wetsvoorstel in, strekkend tot het verlenen van amnestie voor misdrijven tegen de uitwendige veiligheid van de staat. Ook na de verdere doorbraak van de Volksunie in 1965 en '68 zou het vooral deze partij zijn die door een hele reeks wetsvoorstellen trachtte het amnestieprobleem op het wetgevende vlak in de actualiteit te houden. Soms leidde dit tot heftige debatten met de tegenstanders, reeds bij de inoverwegingneming van die voorstellen, waarbij zich dan over de regeringscoalities heen meestal de oude scheidingslijnen uit de eerste repressiejaren opnieuw aftekenden. Behalve voorstellen van algemene amnestie stelde de Volksunie ook fragmentaire wetsvoorstellen aan de orde, b.v. om amnestie te verlenen aan de gewezen Oostfrontstrijders

(M. Coppieters) of aan veroordeelden die geen 21 jaar waren op het ogenblik van de feiten. Senator Jorissen diende verscheidene amnestievoorstellen in voor de Duitstalige Oostkantons. Een verheugende kentering kwam naar aanleiding van een voorstel van senator F. Baert in 1969 om amnestie te verlenen aan de oudstrijders van 1914-'18. Dit voorstel werd mede ondertekend door zijn collega's P. de Clercq (PVV), Dequeecker (BSP) en J. van In (CVP).

Intussen volgde de politieke top van het land echter een andere koers. Ondanks uitdrukkelijke beloften in de regeringsverklaring van eerste minister Lefèvre in 1961, zou het wetsontwerp dat oorlogschade regelde voor de kleine politieke delinquenten (o.m. niet-veroordeelden), geen kans maken door verzet van BSP en Waalse CVP. Eind 1964 wordt zelfs de zgn. Wet-Degrelle aangenomen, waarbij de verjaringstermijn voor wat er in de oorlog gebeurd was op dertig jaar werd gebracht i.p.v. de normale twintig jaar voor criminele straffen. De aanneming van deze wet zou nog scherpe reacties uitlokken in Vlaams-nationale en ook katholieke kringen, zonder resultaat echter.

e) Verdrongen door andere thema's. Was het een gevoel van machteloosheid? Bracht de weeroplevende V.B. in de jaren zestig een aantal Vlaamse zaken krachtig aan de orde, zodat mede door het tijdsverloop de eis van amnestie wat op de achtergrond raakte? Een feit is dat men moet wachten tot het jaar 1968 om opnieuw van een georganiseerde en meer omvangrijke amnestiecampagne te kunnen spreken. De zaak-Leuven heeft de V.B. enkele jaren onder hoogspanning gehouden. De oprakeling van veel oud zeer in een proces tegen de Vlaamse SS-man Verbelen in Oostenrijk (Wenen, december 1965) was misschien minder gunstig. Wel waren er sporadische acties van de radicale vleugel van de nationalistische V.B.: Were-di, Vlaamse Militanten-Organisatie (VMO) en Broederband ageerden en schreven voortdurend voort. Een nieuw amnestiecomité werd opgericht in 1968 onder het voorzitterschap van het kamerlid H. Goemans. Het kreeg het verwijt te zeer de Volksunie te volgen. Prof. R. Derine, CVP-schepen van Antwerpen, later voorzitter van het Davidsfonds, kwam eveneens in actie. Het werd op 27 oktober 1968 te Antwerpen een succesrijke betoging. De nieuwe stimulans leek gegeven. Met de reeds genoemde mevrouw H. Aretz en op initiatief van de oud-weerstander Aloïs Verbist werd in 1968 een vereniging opgericht van Vlaams-Nationale Weerstanders en Politieke Gevangenen. De stichtersecretaris Verbist zou gedurende jaren de bezieler blijven van voortdurend in het nieuws komende acties voor amnestie. De indrukwekkendste was wel zijn dagenlange hongerstaking in de kersttijd van 1970 in de nieuwe IJzertoren. Na een vreedzame betoging met een amnestiekruis te Oostende werd deze oud-weerstander veroordeeld op grond van een politiereglement uit de oorlogstijd. Als protest verkoos hij in de zomer van 1972 de gevangenisstraf te gaan uitzitten in plaats van de boete te betalen. In 1970 maakte prof. Karel van Isacker ernstig werk van de zaak-Irma Laplasse, terechtgesteld in 1945, wier onschuld hij wilde bewijzen. Tot een herziening van het proces kwam het echter niet. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1970 vond te Gent nog een amnestiebetoging

plaats die ondanks de geringe voorbereiding een 10.000 betogers op de been bracht.

f) *Een onafgesloten hoofdstuk.* Tegenstanders van de amnestie beweren dat door de individuele maatregelen het amnestieprobleem een uitgehold probleem geworden is. Prof. Derine, die zich de laatste jaren fel geweed heeft in de amnestiecampagne, schreef dat het dikwijls de lichtste gevallen zijn die het langst en het zwaarst gebukt gaan onder de gevolgen van de repressie. Zelfs op mensen die nooit strafrechtelijk waren gevolgd (zuivering of verval van burgerrechten) bleven de gevolgen van vroegere tuchtstraffen drukken, omdat herziening niet mogelijk was. Eenvoudige lieden met weinig of geen schuld, zelfs oudstrijders, bleven aldus verstoken van aangepast pensioen, vergoeding van oorlogsschade en dergelijke. Ook de gevolgen van financiële straffen voor zuiver politieke feiten zijn nog niet helemaal uitgewist. Bijna dertig jaar na de feiten is er nog steeds geen enkele amnestiewet in België aangenomen. De verklaring ligt wellicht in het feit dat de tegenstellingen en de kampen tijdens de Tweede Wereldoorlog veel scherper waren en veel meer ideologisch gekleurd dan bij het activisme van 1914-'18. Lijnrecht stonden de partijen ook nog na de oorlog tegenover elkaar in de schoolstrijd en de koningskwesitie. Men is er niet in geslaagd de repressie en de opdoeking ervan uit de politieke sfeer te halen. Er ontbrak ook een niet-politieke vereniging die voldoende sterk was en voldoende moreel gezag had, zoals het vooroorlogse Verbond van de Vlaamse Oudstrijders, dat met zijn tienduizenden leden voorop ging in de amnestiecampagne na de Eerste Wereldoorlog. Heeft men misschien in de politiek ook minder oog gekregen voor moreel-ethische beschouwingen? Of zijn de besten in de verschillende groepen veel meer dan vroeger de gevangenen geworden van hun respectievelijke partijen? Een feit is dat België een van de zeer weinige landen is waar de oorlogsproblematiek niet door amnestiemaatregelen werd opgeruimd.

g) *In andere landen.* Volgens de gegevens van Herman Todts in het tweede deel van zijn *Hoop en Wanhoop der Vlaamsgezinden* heeft men in Frankrijk, waar de tegenstellingen ook zeer fel waren, door een reeks amnestiewetten respectievelijk in 1951, '53 en '59 vrijwel alle gevolgen van de oorlog weggevaagd.

Het Groot-Hertogdom Luxemburg voerde ook in 1952 reeds een verregaande amnestie uit. Dikwijls is in het debat over amnestie in ons land de Sovjetunie genoemd. Op 18 september 1955 werd daar een amnestiedecreet uitgevaardigd dat zelfs betrekking had op Sovjetburgers die in Duitse politionele diensten hadden gewerkt. Nederland, mede onder druk van een krachtig optredend episcopaat, heeft zeer snel een reeks maatregelen uitgevaardigd die (enkele uitzonderingen daargelaten) de straffen en de gevolgen ervan voor de gestraften wegnamen.

LITERATUUR: *Juridische aspecten van repressie en epuratie* (z.j.); - H. Bekaert, *Maatschappelijke problemen van het incivisme*, in *Rechtskundig Tijdschrift voor België* (1946, p. 191-208); - R. Denys, *L'impossible épuration*, in *Les Cahiers Socialistes*, jg. 3, nr. 12 (juni-juli 1946, p. 25-31); - M. Lamberty, *De Vlaamse Beweging NU* (1948); - L. Janssens, *De sanering van de repressie* (1950); - *Amnestie. Verslag van de vergadering gehouden te Brussel op 6 december 1951*, in *Tijdingen van het Algemeen Vlaams Oud-Hoogstudentenverbond*, jg. 1, nr. 1 (1952); - L. Hendriks, *De Hel ontketend. Pro amnestie* (1952); - *Proclamatie van het IJzerbede-*

vaartcomité over amnestie, in *Verslagboek XXVe IJzerbedevaart* (19 augustus 1952, p. 9-13); - H. Todts, *Ik klaag aan* (1952); - *Proclamatie van het IJzerbedevaartcomité over amnestie en het herstel van de toren*, in *Verslagboek XXVIe IJzerbedevaart* (22 augustus 1953, p. 9-14); - *Kerstmotie van het IJzerbedevaartcomité voor amnestie* (1956); - *De Amnestievergadering van 24 januari 1957 te Antwerpen* (1957); - D. Cuypers, *Amnestie, geen koehandel*, in *Dietsland-Europa*, jg. 2, nr. 2 (1957, p. 11-12); - *40 jaar Vlaams-nationalisme* (1957); - *Motie voor amnestie vanwege het IJzerbedevaartcomité* (3 december 1958); - H. Todts, *Belgische politiek en amnestie*, in *Kultuurleven*, jg. 25, nr. 3 (maart-april 1958, p. 102-193); - *Amnestie en incivisme*, in *Verslagen van het B.S.P.-Congres van 12-13 december 1959* (1959, p. 96-99); - *Liquider la répression*, in *Revue nouvelle* (1959, p. 33-49); - *Vlaanderen nu* (1959); - *Amnestie*, speciaal nummer van *Ons Leven-Leuven* en *Ons Verbond-Gent* (1960); - *Handelingen van het Kongres van het Vlaams Verzet. 6 en 7 december 1958* (1960); - H. Todts, *Problemen der repressie* (1960); - H. Todts, *Problemen der repressie. Een referaat voorgedragen op het Kongres van de Katholieke Vlaamse Landsbond, 30 januari 1960* (1960); - *Volksunie. Balans van het jaar* (1962); - *Weerstanders vragen amnestie*, in *Were Di Jeugdbrief*, jg. 3, nr. 3 (1964, p. 3-14); - K. Dillen, *Amnestie* (1966, p. 30-40); - Nemrod, *Het feest van de haat. Collaboratie, verzet, repressie, amnestie* (1966); - W. Opsomer, *Amnestie. De repressie* (1966, p. 3-18); - W. Opsomer, *Inzicht voor amnestie*, in *Mededelingen van het Verbond der Vlaamse Academici*, jg. 14, nr. 5 (mei 1969, p. 1-3); - R. Derine, *Pleidooi voor Amnestie* (1970); - J. Devroe, *Irma Laplasse*, in *Broederhand*, jg. 6, nr. 4 (april 1970, p. 1-5); - K. Dillen, *De zaak Irma Laplasse staat nog maar aan haar begin*, in *Dietsland-Europa*, jg. 15, nr. 7 (juli 1970, p. 3-7); - J. van Dingenen, *Moreel eerherstel*, in *Broederhand*, jg. 6, nr. 2 (februari 1970, p. 1-7); - J. van Dingenen, *Amnestie nu! Een laatste kans?*, in *Broederhand*, jg. 6, nr. 6 (juni 1970, p. 1-4); - J. van Dingenen, *De amnestiestrijd nu!*, in *Broederhand*, jg. 7, nr. 6-7 (juni-juli 1971).

MAURITS COPPIETERS en WALTER LUYTEN